

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของรสวรรณคดีที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเปรียบเทียบระหว่างบทละครในเรื่อง **อิเหนา** และ **รามเกียรติ์** กับบทละครนอก เรื่อง **สังข์ทอง** **ไชยเชษฐา** **ไกรทอง** **มณีพิชัย** และ **คาวี** เกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์คือรสวรรณคดีสันสกฤตทั้ง 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส วีรรส กุณารรส หาสยรส เราทรรส ศานตรส อัทภูตรส ภยานกรรล พิกัดสรล (กุสุมา รักษมณี, 2534, หน้า 22-23) ผลผสมานกับเกณฑ์ของ เปลื้อง ณ นคร ซึ่งจำแนกรสวรรณคดีไทย เป็น 4 รส คือ เสาวรจณี นารีปราโมทย์ พิโรชาทัง สัลลาปังคพิสัย (เปลื้อง ณ นคร, 2545, หน้า 20-21) ซึ่งเมื่อตัดรสที่มีความซ้ำซ้อนกันออกไปจะเหลือรวมเป็นวรรณคดี 10 รส ทั้งนี้ได้ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัย เอกสารแล้วเสนอผลการศึกษาในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์เรื่อง **อิเหนา** และ **รามเกียรติ์** ปรากฏผลที่น่าสนใจ ดังนี้

วรรณคดีเรื่อง **อิเหนา** มีศฤงคารรส คืออารมณ์รักมากที่สุดอย่างโดดเด่น คือปรากฏถึง 209 ครั้ง รองลงไปคือ กุณารรส และ บทชมโฉม มีจำนวน 131 ครั้ง และ 121 ครั้ง ตามลำดับ ส่วนที่มีน้อยที่สุดคือ พิกัดสรล ปรากฏเพียง 4 ครั้ง และไม่ปรากฏศานตรสเลย จากการปรากฏรสทั้งหมด 759 ครั้ง

ส่วนบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** มีกุณารรสมากที่สุด คือ 134 ครั้ง เราทรรล เป็นลำดับ รองลงมาคือ 125 ครั้ง และวีรรส 96 ครั้ง ในการปรากฏรสทั้งหมด 692 ครั้ง แม้ว่าแนวเนื้อหาหลักของเรื่องจะเป็นสงครามการสู้รบระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ จึงนับเป็นข้อมูลที่น่าสนใจว่าวีรรสหรือรสของอารมณ์แห่งความกล้าหาญซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับการต่อสู้ การทำศึกสงคราม กลับมีในระดับไม่สูงนัก คือมากเป็นลำดับสาม โดยมีจำนวน 96 ครั้ง

ด้านบทละครนอกทั้ง 5 เรื่อง คือ **สังข์ทอง** **ไชยเชษฐา** **ไกรทอง** **มณีพิชัย** และ **คาวี** นั้น ผลการศึกษาแสดงว่า ทุกเรื่องไม่ปรากฏศานตรล เช่นเดียวกับบทละครใน ส่วนด้านรสที่ปรากฏ บทละครเรื่อง **สังข์ทอง** มีกุณารรส มากที่สุดคือ 74 ครั้ง รองลงมาคือ เราทรรล 58 ครั้ง และ ศฤงคารรส 48 ครั้ง ตามลำดับ ในจำนวนรสทั้งหมด 288 ครั้ง

บทละครเรื่อง **ไชยเชษฐา ไกรทอง** และ **คาวี** มีเรททรรสมากที่สุด คือ **ไชยเชษฐา** 33 ครั้ง จากจำนวนรสรทั้งหมด 119 ครั้ง **ไกรทอง** 41 ครั้ง จากจำนวนรวม 63 ครั้ง และ **คาวี** 46 ครั้ง จากจำนวนทั้งหมด 112 ครั้ง รวมทั้งมี ศฤงคารรสร เป็นลำดับรองเช่นเดียวกัน คือ **ไชยเชษฐา** มีจำนวน 32 ครั้ง **ไกรทอง** และ **คาวี** มี 9 ครั้งเท่ากัน

ส่วนบทละครเรื่อง **มณีนิขัย** ซึ่งมีเนื้อเรื่องสั้นที่สุด และปรากฏรสรทั้งหมดเพียง 22 ครั้ง มีจำนวนศฤงคารรสรกับหาสยรสรเท่ากัน คืออย่างละ 5 ครั้ง

จากผลวิเคราะห์ดังกล่าว ในแง่สวรรณคดีของบทละครเรื่อง **อิเหนา** ที่มีการปรากฏศฤงคารรสรอย่างโดดเด่นนั้น กล่าวได้ว่าเป็นไปตามเนื้อหาซึ่งเน้นเรื่องความรักเป็นแนวเรื่องหลัก โดยตัวละครสำคัญคืออิเหนาเป็นผู้มีรูปร่าง รบเก่ง และเจ้าชู้ จึงมีคุณสมบัติที่ดึงดูดใจ มีความสัมพันธ์ในเชิงรักใคร่กับหญิงหลายคน คือนอกจากนางบุษบา ซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงแล้ว ก็ยังมีนางจินตะหรา ที่มีบทบาทข้องเกี่ยวกับในเชิงเสน่ห์หาไม่น้อย อีกทั้งอิเหนายังมีบทรักกับตัวละครที่เป็นตัวประกอบอื่น ๆ ได้แก่ สะการะวาตีและมาหยาจารย์ เป็นต้น รวมทั้งมีบทบาทเกี่ยวพาราสีนางบุษบาในร่างแปลง โดยอิเหนาไม่ทราบว่าเป็นนางบุษบาปลอมตัว ผลการศึกษาสัมพันธ์กับผลการวิจัยของกุลวัชรีย์ ธีรชัย (2520, หน้า 4) ที่วิเคราะห์ว่าอิเหนาเป็นชายเจ้าชู้ อันสืบเนื่องจากลักษณะที่มุ่งการดำรงเผ่าพันธุ์ นอกจากนี้บทละครเรื่อง **อิเหนา** ยังเสนอความสัมพันธ์รักระหว่างหนุ่มสาวอีกหลายคู่ ที่เป็นตัวละครหลักได้แก่ สียะตรากับนางวิยะดา สังคามาระตากับนางจินตะหรา กุสุมา รวมทั้งมีบทแสดงความรักระหว่างพ่อ แม่ และลูก ความรักระหว่างญาติพี่น้อง ทั้งหมดนี้ทำให้บทละครเรื่องนี้มีรสแห่งความรัก หรือศฤงคารรสรโดดเด่น

ในด้านรสรที่ปรากฏเป็นจำนวนมากอย่างน่าสนใจคือกรณารสร ซึ่งมีสูงเป็นลำดับแรกในบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** และเป็นลำดับที่สองในเรื่อง **อิเหนา** ทั้งนี้ ก็เพราะว่า กรณารสรเป็นรสรอารมณ์ที่รวมทั้งความเมตตา ความสงสาร และความเศร้าโศก ทำให้มีโอกาที่จะปรากฏรสรอารมณ์นี้ได้มาก โดยเฉพาะบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** ซึ่งแนวเนื้อหาหลักของเรื่องคือการสงครามสู้รบระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ จึงเป็นเรื่องของความพลัดพราก ความสูญเสีย ความคับข้องใจ และความวิบัติ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกรณารสร นอกจากนี้ การนำเสนอบทละครอาจมีการเน้นอารมณ์นี้เป็นพิเศษ เพราะการเสนอบทอันแสดงอารมณ์โศกน่าจะเป็นรสรที่ซาบซึ้งจับใจผู้ชมละคร หรือผู้อ่านวรรณคดีโดยทั่วไปได้มาก

เป็นที่น่าสนใจว่า รสรที่ปรากฏมากในลำดับต้น ๆ ในวรรณคดีเกือบทุกเรื่องคือ เรททรรส คือมีมากเป็นลำดับหนึ่งของบทละครเรื่อง **ไชยเชษฐา ไกรทอง** และ **คาวี** เป็นลำดับสองของบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** และ **สังข์ทอง** และเป็นลำดับสี่ของบทละครเรื่อง **อิเหนา** กล่าวได้ว่า

อารมณ์โกรธหรือเราทรสนี้ เป็นรสนอารมณ์ที่ต้องปรากฏมากเป็นปกติ เพราะการดำเนินเรื่องนิทานหรือเรื่องเล่าสมมุติทั้งหลายต้องมีปมขัดแย้งเป็นปมสำคัญ ดังที่วนิดา บำรุงไทย กล่าวว่าเรื่องที่น่าเล่าหรือเรื่องที่มีผู้ต้องการอ่านหรือฟัง จะไม่ใช่เรื่องเรียบ ๆ แต่ต้องเป็นเรื่องที่มีปมปัญหา (วนิดา บำรุงไทย, 2544, หน้า 112) ปมปัญหาหรือความขัดแย้งทั้งหลายมักสัมพันธ์กับอารมณ์เกลียด โกรธ หรือ เราทรส เป็นสำคัญ

นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชนิพนธ์บทละครในและบทละครนอกทุกเรื่องไม่ปรากฏ ศานตรส ซึ่งเป็นรสสำคัญในวรรณคดีสันสกฤต นั้นอาจเป็นเพราะค่านิยมเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันกล่าวคือ ชาวอินเดียโบราณจะแบ่งช่วงชีวิตเป็นสี่ช่วง ตามหลักอศรมสี่ของลัทธิศาสนาพราหมณ์ โดยช่วงสุดท้ายของชีวิตจะมีเป้าหมายว่า จะละทิ้งชีวิตครองเรือนออกถือเพศนักบวชแสวงหาความสงบสันติ (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2532, หน้า 133) ดังนั้นความต้องการความสงบสันติจึงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอินเดียที่ถือลัทธิพราหมณ์ ส่วนคนไทยแม้จะหวังพระนิพพานเป็นเป้าหมายอยู่บ้าง แต่ก็มักคิดว่าเป็นเหตุผลที่มุ่งหวังในชาติต่อ ๆ ไป มักไม่คิดว่าจะใช้ชีวิตนักบวชในเบื้องปลายของอายุ แต่ก็มีบ้างอย่างไม่เป็นธรรมเนียมยึดถือ ที่ออกบวชเพื่อความสงบสันติ และหวังบรรลุนิพพานโดยเร็ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนไทยเมื่ออยู่ในโลกียวิสัยก็ถนัดจะใช้ชีวิตแบบทางโลกจริง ๆ การแสดงอารมณ์ของตัวละครในบทประพันธ์เหล่านี้จึงเต็มไปด้วยรสนอารมณ์แบบชีวิตทางโลกทั้งสิ้น

สำหรับบทละครนอก มีผลวิเคราะห์ที่แสดงว่า บทละครเรื่อง **สังข์ทอง** มีการปรากฏของรสวรรณคดีเกือบทุกรส ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะบทละครเรื่องนี้มีเนื้อหาความยาวกว่าบทละครนอกเรื่องอื่น ๆ

ในด้านเสาวจนีหรือบทชมหรือพรรณนาความงามของตัวละครตลอดจนสิ่งต่าง ๆ นั้น บทละครในทั้งสองเรื่องคือ **รามเกียรติ์** และ **อิเหนา** เน้นการเสนอรสนอารมณ์ดังกล่าวเป็นจำนวนมากอย่างเห็นได้ชัด โดยเป็นไปตามเนื้อหาของเรื่อง เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** มีบทชมทัพ 31 ครั้ง และชมรถ 34 ครั้ง อันสัมพันธ์กับเนื้อหาซึ่งเป็นเรื่องการศึกสงคราม ส่วนเรื่อง **อิเหนา** มีบทชมโฉมมากโดดเด่นถึง 121 ครั้ง เนื่องจากมีตัวนางที่มีบทบาทสำคัญหลายคน นอกจากนี้ วรรณคดีทั้งสองเรื่องมีกระบวนการพรรณนารสนอารมณ์ เสาวจนี นี้ ทุกชนิด ในขณะที่บทละครนอกเกือบทุกเรื่องไม่เน้นบทเสาวจนี คือมีเพียงบทชมโฉมที่ปรากฏในเกือบทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่อง **ไกรทอง** และไม่มีบทชมอื่นๆเลย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่า บทละครในเป็นศิลปะการแสดงที่เน้นกระบวนการร่ายรำ อันเป็น "สุนทรียะ" เพื่อความเพลิดเพลินทางอารมณ์และการทัศนาศิลปะ ดังที่สุมนมาลย์ นิมนดิพันธ์ (2532, หน้า 125- 126) กล่าวว่า ละครในมุ่งการร่ายรำที่ประณีต จึงมักมีบทพรรณนาเพื่อเปิด

โอกาสให้ตัวละครได้แสดงฝีมือกระบวนรายรำ สอดคล้องกับที่สุนันทา โสรัจจ์ (2524, หน้า 28-33) กล่าวว่าบทละครในเน้นความประณีตในการรำ ส่วนบทละครนอกมุ่งเน้นความสนุกสนานที่เป็น "ความบันเทิง" ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ (2546, หน้า 231) มีพระอธิบายว่า บทละครนอกเน้นการนำเสนอที่กระชับจับใจ รวดเร็วทันใจ ไม่ต้องการศิลปะการรำมากนัก จึงไม่เน้นการพรรณนาอารมณ์ต่าง ๆ เช่นบทละครใน

ด้านหาसरสซึ่งน่าจะเป็นลักษณะสำคัญอย่างมากสำหรับบทละครนอก ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ (2546, หน้า 231) มีพระนิพนธ์ว่า บทละครนอกมุ่งความสนุกสนาน ขบขัน เพราะเป็นการมหรสพบันเทิงของชาวบ้าน แต่ผลการวิเคราะห์ก็กลับพบว่า แม้จะมีรสอารมณ์นี้ปรากฏในบทละครทุกเรื่องที่ศึกษาครั้งนี้ ทั้งบทละครนอกและบทละครใน แต่ก็มีได้มีจำนวนมาก อย่างที่น่าจะเป็นสำหรับบทละครนอก ทั้งนี้ น่าจะเป็นด้วยเหตุผลว่า บทละครที่นำมาวิเคราะห์ มีจำกัดเฉพาะบทกลอนดำเนินเรื่อง ไม่รวมบทพูดที่จะต้องเสริมเข้ามาเมื่อเป็นการแสดง และบทเจรจาหรือบทพูดนี้ย่อมเป็นโอกาสที่จะสอดแทรกหรือนำเสนอความขบขันได้มาก นั่นก็คือ เมื่อนำไปแสดงเป็นละครเวที บทละครนอกเหล่านี้จะมีหาसरส มากกว่าตัวบทละครที่เป็นวรรณกรรมสำหรับอ่าน

กล่าวโดยสรุป วรรณคดีบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งบทละครนอกและบทละครใน ทั้ง 7 เรื่องนี้ นอกจากความงดงามไพเราะด้วยกระบวนกลอน อันราบรื่น จับใจแล้ว ยังเป็นวรรณคดีที่สมบูรณ์ด้วยรสอารมณ์อันเหมาะสมแก่เนื้อเรื่องและชนิดของบทละคร จึงนับเป็นวรรณคดีมรดกอันมีค่าและสมบูรณ์ยิ่งของวงวรรณกรรมไทยที่ควรต้องมีการส่งเสริมให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษารสวรรณคดีของ เปลื้อง ณ นคร ในบทละครทั้งสามเรื่อง คือ **อิเหนารามเกียรติ์ อนุรุธ** โดยศึกษาอย่างละเอียด
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบรสวรรณคดีบทละครใน บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกับ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามแนวทางการศึกษารสวรรณคดีสันสกฤต และรสวรรณคดี ของเปลื้อง ณ นคร อย่างละเอียดลึกซึ้ง

